

Asia	Opinnäyte
Hakija	Ammattikasvatushallitus
Annettu	7.2.1989
Tiivistelmä	<i>Tekijänoikeusneuvoston lausunto oppilaitoksissa valmistettavien opinnäytteiden tekijänoikeussuojasta.</i>

SELOSTUS ASIASTA

Ammattikasvatushallitus on 7.11.1988 päivätyllä kirjelmällään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa ammatillisissa oppilaitoksissa ja ammatillisissa opettajankoulutuslaitoksissa valmistettuihin teoksiin liittyvistä tekijänoikeudellisista kysymyksistä.

Lausuntopyynnöstä ilmenee, että ammatillisten oppilaitosten ja ammatillisten opettajankoulutuslaitosten opiskelijat tekevät oppilaitoksissa opetussuunnitelmaan kuuluvia, tulevaan ammattiinsa kiinteästi liittyviä teoksia. Teos voi olla esimerkiksi kirjallinen lopputyö tai muu kirjallinen työ, ATK-ohjelma, videoelokuva, uuden mallin mukaan tehty kudontatyö tai tuoli. Ongelmana oppilaitoksissa on, sovelletaanko tekijänoikeuslakia valtion rahoittamissa oppilaitoksissa opiskelevien siellä ollessaan tekemiin teoksiin. Usein opettaja osallistuu työhön olennaisella panoksella ohjaamalla ja antamalla asiantuntija-apua työn tekemiseen.

Ammatillisista oppilaitoksista annetun lain (487/87) 2 §:n mukaan on ammatillisten oppilaitosten palvelu- ja työtoiminta tullut yhdeksi oppilaitosten toimintamuodoksi. Oppilaitokset myyvät ja tulevat myymään entistä enemmän siellä syntyneitä tuotteita.

Esitetyt kysymykset

1. Opiskelija tekee kirjallisen teoksen tai ATK-ohjelman taikka videoelokuvan oppilaitoksessa opiskellessaan opinnäytetyönä. Kenellä on oikeus julkaista teos, monistaa sitä ja myydä siitä kappaleita? Kenelle kuuluu teoksen myynnistä saatu palkkio? Muuttuuko tilanne, jos teos on tehty opitunnilla tai jos opettaja ohjaa ja neuvoo sen tekemisessä? Kuinka pitkään oppilaitoksessa tulee säilyttää teosta?

2. Opiskelija maalaa oppilaitoksessa taulun ja ulkopuolinen henkilö haluaa ostaa sen. Kenellä on oikeus päättää taulun myymisestä ja kenelle siitä saatu maksu kuuluu? Miten tilanteeseen vaikuttaa se, että taulu on maalattu oppitunnilla, opettajan ohjauksessa ja koulun materiaaleista?

3. Opiskelija valmistaa oppilaitoksessa esimerkiksi tuolin tai seinävaatteen uuden mallin mukaan. Miten tilanteeseen vaikuttaa se, että opiskelija on valmistanut tuolin ja sen mallin oppitunnilla, opettajan ohjauksessa tai koulun materiaaleista? Onko tuolia tai seinävaatetta oikeus esimerkiksi valokuvata alan lehtiin tai piirtää niistä malli, ja jos näin tehdään, kuka on oikeutettu siitä päättämään ja kuka saa mahdollisen palkkion? Jos pelkkä malli piirretään "puhtaaksi" (esimerkiksi kudontamalli) tai esine valmistetaan koulun ulkopuolisena aikana, muuttuuko tilanne?

4. Opiskelija suunnittelee oppitunnilla uuden mallin, joka halutaan ostaa. Kenelle kuuluu oikeus päättää mallista ja kenelle kuuluu mahdollinen palkkio? Kuinka tulee menetellä, jos sekä opiskelija että oppilaitos myyvät eri yrityksille saman mallin, jonka opiskelija on luonut? Miten tilanteeseen vaikuttaa, jos opiskelija myy mallin a) opiskellessaan vielä oppilaitoksessa, b) saatuaan päästötodistuksen?

5. Kotiteollisuuden Keskusliitto on perustamassa Suomeen Mallipörssiä. Sen tavoitteena on kehittää yhteistyötä kotiteollisuusalan työelämän ja oppilaitosten välille uusien kotiteollisuustuotteiden ja mallistojen saamiseksi kotiteollisuusyhdistyksiin ja -liikkeisiin. Mallipörssiin lähettävät käsi- ja taideteollisuusalan oppilaitokset hinnoittelemansa mallit, jotka asetetaan tutustumista varten esille. Malleista on tietyillä asiakaspiireillä mahdollisuus tehdä varauksia. Mallit, joista on useita varauksia, myydään huutokauppaperiaatteella. Kenellä on oikeus lähettää malleja Mallipörssiin ja kenelle kuuluu myydyistä malleista saatu palkkio (opiskelijalle, opettajalle, oppilaitokselle vai esimerkiksi oppilaskunnalle), mikäli malli on tehty oppilaitoksessa, tuntien aikana tai esimerkiksi opettajan ohjauksessa ja mahdollisesti lisäksi oppilaitoksen materiaalista?

6. Kenelle kuuluu palkkio oppilaitoksessa myydyistä tuotteista, jotka opiskelija itse on valmistanut tai joihin hän on tehnyt mallin?

7. Opiskelijat ovat osan opiskeluajastaan harjoittelujaksolla eri yrityksissä. Osa opiskelijoista saa tällöin palkkaa harjoittelupaikastaan, osa ei saa minkäänlaista palkkaa. Kenellä on oikeus (opiskelijalla, oppilaitoksella, yrityksellä?) päättää tuotteen myymisestä? Onko oppilaitoksella tällaisessa tilanteessa niin sanottu etuosto-oikeus, mikäli oppilaitos haluaa tuotoksen omaan myyntiinsä?

Ammattikasvatushallitus toteaa lopuksi, että opiskelijat tekevät ammatillisissa oppilaitoksissa opiskellessaan teoksensa suorittaessaan kurssien oppimääriä ja saavat ohjausta opiskeluunsa, jonka tavoitteena on ammatitaito ja tutkinto. Tätä tavoitetta ja oikean opiskeluasenteen luomista sil-

mälläpitäen on tarkasteltava myös nyt kysymyksessä olevia asioita. Eilinen tarkoituksenmukaista, että edistetään opiskelijoiden yksin työskentelyä erillään opettajien ja muiden opiskelijoiden myötävaikutuksesta.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvoston on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntoaan seuraavan.

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Tekijänoikeuslaissa mainitaan esimerkkinä suojatuista teoksista muun muassa kirjallinen esitys sekä kuvataiteen tai taidekäsityön tuote. Teosluettelo ei ole tyhjentävä, vaan esimerkinomainen. Säännökset valokuvien suojasta ovat laissa oikeudesta valokuvaan.

Saadakseen tekijänoikeudellista suojaa teoksen on oltava tekijänsä luovan ja omaperäisen ilmaisun tulos eli sen on yllettävä niin sanottuun teostasoon. Laista ei saada vastausta siihen, mitä ominaisuuksia tekijänoikeudellisesti suojatulta tuotteelta edellytetään, vaan kysymys on ratkaistava tapauskohtaisella harkinnalla. Tekijänoikeussuoja koskee paitsi teosta kokonaisuudessaan myös sen omaperäistä osaa. Tekijänoikeudella ei suojata teoksen aihetta, ideaa tai tietosisältää, vaan tekijänsä persoonallisuutta ilmentävää teoksen omaperäistä muotoa.

Tekijänoikeudellinen suojakohde voi olla myös niin sanottu yhteisteos. Tekijänoikeuslain 6 §:n mukaan, jos kaksi tai useammat ovat yhdessä luoneet teoksen heidän osuuksiensa muodostamatta itsenäisiä teoksia, on tekijänoikeus heillä yhteisesti.

Tekijänoikeuteen liittyvät käsitteet julkistaminen ja julkaiseminen. Teos katsotaan tekijänoikeuslain 8 §:n mukaan julkistetuksi, kun se luvallisesti on saatettu yleisön saataviin. Julkistamisen jälkeen teokseen soveltuvat myös muun muassa teoksen yksityistä käyttöä ja lainausoikeutta koskevat rajoitukset. Julkaistuksi teos katsotaan, kun sen kappaleita on tekijän suostumuksella saatettu kauppaan tai muutoin levitetty yleisön keskuuteen.

Tekijänoikeus tuottaa tekijälle tai tekijöille tekijänoikeuslain 2 §:n mukaan yksinoikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna. Säännöksessä tarkoitettua kappaleen valmistamista on kaikenlainen teoksen saattaminen fyysiseen asuun valmistustekniikasta riippumatta. Teoksesta voidaan valmistaa kappaleita esimerkiksi piirtämällä, kopioimalla tai valokuvaamalla. Tekijän taloudellisiin oikeuksiin kuuluu myös oikeus teok-

sen julkiseen näyttämiseen asettamalla se esimerkiksi näytteille. Vasta, kun tekijä on luovuttanut toiselle kappaleen taideteoksesta tai teos on julkaistu, saadaan luovutettu kappale tai kappaleet, jotka julkaiseminen käsittää, tekijänoikeuslain 25 §:n mukaan levittää edelleen sekä teosta näyttää julkisesti. Kirjallista ja sävellysteosta koskeva vastaava säännös on tekijänoikeuslain 23 §:ssä. Työn luovuttaminen arvosteltavaksi ei merkitse teoksen julkaisemista, jota sen näyttäminen julkisesti ilman tekijän suostumusta edellyttäisi. Jotta oppilaitoksen työskentely ei hankaloituisi, voidaan näytteille asettamiseen vaadittavan suostumuksen antaminen järjestää esimerkiksi oppilaitoksen sisäisin määräyksin. Oppisuorituksiksi valmistetut teokset voitaisiin tällöin asettaa näytteille oppilaitoksen järjestämissä näyttelyissä laitoksessa noudatettujen sääntöjen mukaisesti edellyttäen ettei opiskelija ole sitä nimenomaisesti kieltänyt.

Tekijänoikeuteen kuuluu myös niin sanottuja moraalisia oikeuksia. Tekijänoikeuslain 3 §:n mukaan tekijä on ilmoitettava siten kuin hyvä tapa vaatii, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Teosta ei myöskään saa muuttaa tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omaperäisyyttä loukkaavalla tavalla eikä sitä saa saattaa yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Vaikka tekijänoikeus syntyy aina fyysiselle henkilölle, se voidaan moraalisia oikeuksia koskevin rajoituksin luovuttaa kokonaan tai osittain toiselle fyysiselle tai juridiselle henkilölle. Luovutussopimukselta ei edellytetä tiettyä muotoa. Tällainen sopimus voi tietyin edellytyksin syntyä esimerkiksi työ- tai muun palvelussuhteen olemassaolosta, jos palvelussuhteeseen kuuluu tekijänoikeudellisesti suojattujen suoritteiden tuottaminen. Varsinaisesta tekijänoikeudesta on erotettava omistusoikeus teoskappaleeseen. Tekijänoikeuslain 27 §:n 2 momentin mukaan teoksen kappaleen luovutukseen ei sisälly tekijänoikeuden luovutus. Teoksen, kuten esimerkiksi maalauksen, omistusoikeus ja tekijänoikeus voivat siten olla eri henkilöillä.

Myös oppilaitoksissa syntyy tekijänoikeudellisesti suojattuja tuotteita. Sillä, että teos on opintosuoritus, ei ole tekijänoikeudellisessa mielessä merkitystä. Työn valmistaneella opiskelijalla on tekijänoikeus työhönsä. Se, missä määrin opettajan ohjaus on vaikuttanut työn lopputulokseen, on ratkaistava tapausittain. Jos opettajan osuus on ollut siinä määrin luova ja omaperäinen, että se on todettavissa valmiissa tuotteessa, on myös opettajan panos tekijänoikeudellisesti suojattu. Tällöin opinnäytetyö rinnastuu tekijänoikeuslain 6 §:ssä tarkoitettuihin yhteisteoksiin. Yleensä opettajan osuus on lähinnä neuvova ja pedagoginen. Tällöin tekijänoikeuden on katsottava syntyneen yksin opiskelijalle.

Tekijänoikeuden syntyminen ei edellytä täysi-ikäisyyttä. Myös alaikäinen voi luoda suojattuja teoksia. Kysymys alaikäisen luomien teosten tekijänoikeuksien hallinnoinnista liittyy yksityisoikeuden yleisiin periaat-

teisiin. Holhouslain 20 §:n 2 momentin (368/83) mukaan vajaavaltaisella on oikeus määrätä siitä, minkä hän on vajaavaltaisuutensa aikana omalla työllään ansainnut. Tällaisia ansioita voivat olla esimerkiksi tekijänoikeuden luovutuksesta saadut korvaukset.

Tekijänoikeudellisesti suojattujen tuotteiden käytöstä voidaan aina sopia. Jollei sopimusta ole, noudatetaan tekijänoikeuslain tai oikeudesta valokuvaan annetun lain säännöksiä, jotka ovat toissijaisia sopimuksiin nähden. Käsiteltävänä olevaan lausuntopyyntöön liittyy myös runsaasti sellaisia yleiseen siviilioikeuteen, opetushallintoon ja opetukseen yleensä liittyviä kysymyksiä, joihin ei saada vastausta tekijänoikeuslaista. Tekijänoikeusneuvosto suosittaa, että ammatillisissa oppilaitoksissa syntyvien teosten käyttämisestä laadittaisiin sopimus oppilaitoksen ja tekijöiden välillä.

Vastaukset esitettyihin kysymyksiin

1. Kirjalliset teokset on mainittu tekijänoikeuslain 1 §:ssä esimerkkeinä suojatuista teoksista. Tietokoneohjelmien suojasta ei tekijänoikeuslaissa ole nimenomaisia säännöksiä. Tekijänoikeuskomitea on IV osamietinnössään (komiteanmietintö 1987:8, Tietotekniikka ja tekijänoikeus) esittänyt tekijänoikeuslakiin lisättäväksi tietokoneohjelmia koskevat suojasäännökset. Komitea toteaa lisäksi, että vallitsevan käsityksen mukaan tekijänoikeuslaki on jo nyt sovellettavissa tietokoneohjelmiin.

Elokuvateoksesta, joka voi olla tallennettu esimerkiksi videolle, on tekijänoikeuslain 39 ja 40 §:ssä erityissäännöksiä. Lain 39 §:n mukaan kirjallisen tai taiteellisen teoksen elokuvaamisoikeuden luovutus käsittää oikeuden saattaa teos yleisön saataviin säännöksessä mainituin tavoin. Säännös palvelee tulkintaolettamana silloin, kun muun sisältöistä sopimusta ei tekijän ja tuottajan välillä ole. Elokuvan tuottajalla ei ole alkuperäistä tekijänoikeutta elokuvateokseen. Tuottajalla voi olla ainoastaan tekijöiltä siirtyneitä oikeuksia. Se, katsotaanko oppilaitos elokuvan tuottajaksi, on ratkaistava tapausittain. Tekijänoikeusneuvosto on lausunnossaan 1988:2 ottanut kannan, jonka mukaan pelkästään oppilaitoksen tarjoama materiaali tai opinnäytteeksi tarkoitettun elokuvateoksen osarahoitus eivät luo oppilaitokselle tekijänoikeuslain 39 §:ssä tarkoitettua tuottajan asemaa.

Jollei toisin ole sovittu tai koululainsäädännöstä muuta johdu, ovat kirjallisen teoksen, tietokoneohjelman ja elokuvateoksen julkaisu, kappaleenvalmistus, ja levitysoikeudet teoksen tekijällä ja oppilaitoksella on teokseen tavanomainen käyttöoikeus kyseisen opetustoiminnan puitteissa.

Vastaisten, tekijänoikeuden siirtymistä koskevien tulkintaongelmien välttämiseksi olisi suositeltavaa sopia tekijän kanssa erikseen kunkin oppilaitoksessa valmistetun teoksen taloudellisesta hyödyntämisestä. Sopimukseen otettaisiin muun muassa määräykset myyntihinnan jakamisesta op-

pilaitoksen ja tekijän kesken ottaen huomioon teoksen luonne opinnäytetyönä sekä valmistamisessa mahdollisesti käytetty, oppilaitoksen omistama materiaali tai ulkopuolinen rahoitus. Tekijänoikeuden luovutussovimuksista on lisäksi säädetty tekijänoikeuslain 29 §:ssä, että jos tällaiseen sopimukseen otettu ehto katsotaan kohtuuttomaksi, sitä voidaan sovitella varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/29) mukaisesti.

Tekijänoikeuden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko teos opinnäytetyö vai oppitunnilla tehty. Opettajan panoksen osalta tekijänoikeusneuvosto viittaa tässä lausunnossa edellä esitettyyn.

Teoksen säilyttämisestä ei tekijänoikeuslaissa ole säännöksiä. Vakiintuneesti on katsottu, että lain 3 §:n 2 momentin kielto muuttaa teosta ei estä teoksen hävittämistä. Toisaalta oikeuskäytännössä on tekijän moraalisiin oikeuksiin liittyvänä hyväksytty tekijän niin sanottu luoksepääsyoikeus; esimerkiksi oikeus päästä valokuvaamaan teoksia, jotka ovat toisen omistuksessa. Taideteoksen tuhoaminen tekee muun muassa tämän oikeuden tyhjäksi. Tekijänoikeuslainsäädäntö rakentuu lisäksi olettamukselle, jonka mukaan sekä tekijän että teoskappaleen omistajan edun mukaista on säilyttää ja vaalia taideteosta. Tämän vuoksi tekijänoikeusneuvosto suosittelee – tekijöiden moraalisiin oikeuksiin viitaten – että oppilaitoksessa säilytettyä teoskappaletta tarjotaan tekijälle ja hänelle ilmoitetaan, että jollei hän halua sitä itselleen, hänen katsotaan luopuneen oikeuksistaan teoskappaleeseen ja oppilaitos voi menetellä teoskappaleen suhteen tarkoituksenmukaisimmaksi katsomallaan tavalla.

2. Maalaus on tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu kuvataiteen tuote ja siten tekijänoikeudellisesti suojattu. Sillä, että maalaus on tehty oppilaitoksen omistamista materiaaleista, ei ole merkitystä tekijänoikeuden kannalta. Opettajan panoksen osalta viitataan lausunnossa aiemmin esitettyyn. Teoksen myymisestä ja kauppahinnan jakamisesta esitetetään sovittavaksi edellä esitetyllä tavalla.

3. Tuoli ja seinävaate voidaan luokitella lähinnä taideteollisuuden tai taidenäytteen tuotteisiin. Teoskynnys on näiden tuotteiden kohdalla yleensä asetettu melko korkealle. Korkein oikeus on esimerkiksi ratkaisussaan KKO 1975 II 25 omaksunut kannan, jonka mukaan sisustusarkkitehdin suunnitteleman malliston mukaan valmistettua sohvakalustoa ei pidetty tekijänoikeuslaissa tarkoitettuna taideteollisuuden tuotteena, koska se ei muotoilunsa, rakenteensa ja verhoilunsa puolesta eikä kokonaisuutenaan olennaisella tavalla eronnut jo ennestään yleisesti kaupan olleista kalusteista.

Kysymyksen oppilaitoksen materiaaleja ja opettajan ohjausta koskevalta osin viitataan edellä lausuttuun. Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 momentin mukaan kokoelmaan kuuluvan tai näytteille asetettavan taideteoksen saa kuvata luetteloon tai näyttelyä taikka myyntiä koskevaan tiedotteeseen.

Muunlaisen teoksen kuvaaminen tai piirtäminen edellyttää tekijänoikeudellisesti arvioiden tekijän suostumusta. Oppilaitoksen asema ja opetuksen luonne saattavat kuitenkin edellyttää poikkeamista näin kaavamaisesti tulkinnasta. Myös mallin puhtaaksi piirtäminen on kappaleen valmistamisesta mallista.

Jos teos on tarkoitettu opintosuorituksiksi, ei ole merkitystä sillä, valmistako opiskelija sen oppilaitoksessa vai omalla ajallaan. Jos opiskelija valmistaa esineen yksityiseen käyttöönsä omistamistaan materiaaleista – vaikkakin oppilaitoksessa saamiaan tietoja ja taitoja hyväksikäyttäen – hänellä on yksinoikeus määrätä teoksesta.

4. Tuotteen ulkomuoto voi saada suojaa mallioikeuslain (221/71) nojalla. Laissa tarkoitetaan mallilla tavaran ulkomuodon tai koristeen esikuvaa. Tavara on konkreettinen, teollisesti tai käsityönä valmistettava esine. Esimerkkinä koristeen mallista taas voidaan mainita kuvio, jota käytetään tapeteissa tai kodin tekstiileissä. Mallioikeus saadaan yksinomaan rekisteröimällä malli. Sen lisäksi, että tuote on rekisteröitävissä mallina siten kuin siitä on erikseen säädetty, voi sen tekijällä olla malliin myös tekijänoikeuslakiin perustuva oikeus. Kuten muiltakin tuotteilta myös mallilta edellytetään omaperäisyyttä tekijänoikeudellisen suojan saamiseksi. Mallin kaupallisen hyödyntämisen osalta viitataan aikaisemmin tekijänoikeudellisista sopimuksista lausuttuun.

Kysymys myynnistä eri yrityksille liittyy tekijänoikeuden siirtymiseen. Tekijänoikeudellisten sopimusten osalta viitataan edellä lausuttuun. Tekijänoikeuslain 28 §:n mukaan ei se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle. Jos opiskelija on luovuttanut oikeuden esimerkiksi luomansa tekijänoikeudellisesti suojatun mallin kaupalliseen hyödyntämiseen oppilaitokselle, ei oppilaitos saa luovuttaa tätä oikeutta edelleen, ellei siitä ole nimenomaisesti sovittu. Jos taas opiskelijan ja oppilaitoksen välillä ei ole olemassa tekijänoikeuden siirtymisestä tehtyä sopimusta, oikeuden malliin voi luovuttaa vain tekijä. Tekijänoikeudellisesti ei ole eroa sillä, myykö oppilas työnsä opiskeluaikanaan vai päätettyään opintonsa.

5. Tekijänoikeudellisesti ei ole merkitystä sillä, kenelle tai minkälaiselle yhteisölle teos luovutetaan. Kysymystä myynnistä Mallipörssille arvioidaan siis samoin kuin muutakin tekijänoikeuden luovutusta. Kysymyksessä esitettyjen yksityiskohtien ja mallisuojan osalta viitataan aiemmin lausuttuun.

6. Kysymystä opintosuorituksiksi ja yksityiskäyttöön valmistetusta teoksesta on käsitelty aikaisempien vastauksien yhteydessä.

7. Tekijänoikeuslaissa ei ole työ- tai muussa palvelussuhteessa luotuja teoksia koskevia säännöksiä, vaan niihin soveltuvat lain yleiset säännökset tekijänoikeudesta ja sen siirtymisestä. Normaalisti työnantaja saa te-

okseen sopimussuhteen tai palvelussuhteen ehtojen edellyttämän käyttöoikeuden. Joissakin tapauksissa voidaan tekijänoikeuden siirtymistä koskevan sopimuksen katsoa syntyneen sillä, että työsuhteen osapuolten kesken on palvelussuhteen syntyessä tai kestäessä edellytetty tietynlaista käyttöä. Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien työharjoittelusta on säännöksiä erityislainsäädännössä, jonka perusteella oppilaitokset sopinevat harjoittelun ehdoista asianomaisen työnantajan kanssa.

Tekijänoikeuslaissa ei ole säännöksiä etuosto-oikeudesta, joten kysymys siitä on sopimuksenvarainen.